

Corpus i *kinesis*: multidisciplinarna kontekstualizacija u rukopisnoj ostavštini dr. Ivana Merza

Saša Ceraj*

Sažetak

Na temelju provedenog istraživanja ostavštine blaženog dr. Ivana Merza po prvi se puta donose rezultati analize neobjavljena Merzova rukopisa pod nazivom »Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve«. Znanstvenim se istraživanjem željelo obraditi građu, analizirati i utvrditi Merzov doprinos području filozofsko-teološkog diskursa ljudskog tijela i tjelesnog odgoja, a time i tjelesne kulture. Znanstveno istraživanje primarno se zasnivalo na cjelovitom uvidu i proučavanju ostavštine koja se nalazi u Arhivu Ivana Merza, a posebice neobjavljenog rukopisa »Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve« te potom članaka i tekstova koje je autor posvetio tjelesnoj kulturi i radu Hrvatskoga orlovskog saveza. Rezultati istraživanja ukazali su na multidisciplinarnost rukopisa i značajan Merzov doprinos popularizaciji i novoj kontekstualizaciji tjelesnog odgoja te omogućili jasnije sagledavanje autorova djelovanja na području tjelesne kulture i Hrvatskoga orlovskog saveza. Merzov pristup tjelesnoj kulturi zrcali određene posebnosti; naročito joj pripisuje svrhovitost i značaj u odgoju cjelovite osobe i posebice utiskivanje pečata duhovnosti, pri čemu nadilazi kineziološke okvire, izdižući je i određujući joj nove smjernice i posve novu vrijednost.

Ključne riječi: Ivan Merz, filozofija, ljudsko tijelo, tjelesni odgoj, teologija, orlovski tjelesni odgoj, Hrvatski orlovski savez

Uvod

Predmet interesa ovog istraživanja usmjeren je sagledavanju pojavnosti tjelesnog odgoja u Merzovoj rukopisnoj ostavštini s posebnim osvrtom na duhovne vrijednosti tjelovježbe. Članak donosi rezultate istraživanja slijedom kojih se vrednuje do sada neistražena sastavnica Merzova djelovanja na području tjelesnog od-

* Saša Ceraj, doktorand na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, rukovoditelj Odjela za programe Europske unije i međunarodnu suradnju, Zagrebački športski savez. Adresa: Ulica grada Vukovara 284, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: sasa.ceraj@gmail.com

goja temeljem analize neobjavljenog rukopisa pod nazivom »Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve«, pohranjenog u Arhivu Ivana Merza u Zagrebu. Uz nekoliko članaka koje je posvetio tjelovježbi i njezinim načelima, Merz piše i navedenu opširnu studiju¹ u kojoj obrađuje filozofske i teološke temelje tjelesnog odgoja.² Nije moguće s potpunom sigurnošću odrediti cjelovitost rukopisa s obzirom na iznenadni završetak teksta kao ni rukopisnu dataciju, međutim, pretpostavlja se kako je napisan između 1925. i 1927. godine nakon što je Merz doktorirao i objavio druge radove te se potom posvetio pisanju većih studija.³ S obzirom na opsežnost teksta, moguće je pretpostaviti da ga je Merz želio objaviti u obliku knjige.

1. Tjelovježba kao sredstvo odgoja cjelovite osobe

Ne prihvaćajući tjelovježbu kao čisto izvanjsko–tjelesnu dimenziju čovjeka, Merz pristupa istraživanju i pisanju studije putem koje želi tjelesnu kulturu, tjelesni odgoj i tjelovježbu izdići nad pukom materijom i utisnuti joj duhovnu dimenziju s ciljem odgoja cjelovite ljudske osobe. Poticaj ovakvom pristupu moguće je sagledati u »sve jačem nadiranjju liberalizma i prosvjetiteljstva u tadašnje vrijeme na ove prostore«⁴ i popularnosti tjelovježbe unutar tjelovježbenih društava, koja često promiču samo njezinu fizičku komponentu, zanemarujući onu duhovnu. Merz ukazuje na drugačiji pristup tjelovježbi, naglašavajući uz materijalnu i postojanje duhovne stvarnosti, šireći ideju odgoja cjelovite osobe, prožimajući tjelesni odgoj s katoličkim načelima, uspostavljajući tjelovježbu kao sastavni dio djelatnosti Hrvatskoga orlovskog saveza⁵, pridajući joj duhovni smisao i novu vrijednost. Merz prvi dio studije posvećuje poveznici filozofije i ljudskog tijela, temeljeći svoja promišljanja na djelima uglednih filozofa, velikom broju enciklika, nauku Crkve i Svetom pismu. Tumačeći ljudsko tijelo kao hram Duha Svetoga, naglašavajući njegovu vrijednost i ukazujući na brižan pogled katoličke vjere prema ljudskom tijelu, Merz predstavlja novi pristup tjelesnom odgoju, pridajući mu potpuno novu vrijednost. Zalaže se za veću primjenu tjelesnog odgoja u svakodnevnom životu, kritički se osvrće na često zanemarivanje kulture tijela od strane ka-

1 Tekst broji 217 listova od kojih je većina pisana strojopisom, a dio se nalazi u rukopisu. Stranice, umetnute bilješke i papirići za koje se pretpostavlja da su poslužili kao *skedarij*, Merz je osobno označavao crvenom olovkom. Studija je pisana na četrdesetgramskom A4 *pelir* papiru koji je dobro sačuvan te se samo ponegdje prepoznaju oštećenja.

2 Božidar Nagy, Blaženi Ivan Merz i Crkva, 11. svibnja 2011, <http://www.ivanmerz.hr/merz-crkva/10-IX-c-moralnost.htm>

3 Temeljem provedenog istraživanja navedeni tekst nije mogao nastati prije 1925. godine, s obzirom na Merzovu zaokupljenost profesionalnim radom i studijem filozofije. Krajem 1927. godine već je bio bolestan te stoga nije bio u mogućnosti načiniti ovako opsežan znanstveni rad.

4 Božidar Nagy, Hrvatsko Križarstvo, Zagreb, 1995, str. 13.

5 »Orao je katolička prosvjetna i tjelovježbena uzgojna narodna omladinska organizacija, koja posebnim sredstvima obrazuje narodnu omladinu tako, da stvori kršćanski uzgojen, duševno i tjelesno zdrav, naobražen i organiziran narod.« Ivo Protulipac, Hrvatsko Orlovstvo, Zagreb, 1926, str. 9.

tolika, ističući kako se »zaboravilo da je prema katoličkom shvaćanju čovjek cjelina«. ⁶ Merz tijelo i tjelovježbu smatra u potpunosti nerazdjeljivim od nauka Crkve te ističe potrebu čuvanja i vježbanja tijela kako bi ono u materijalnom svijetu duši omogućilo uzlet prema duhovnoj stvarnosti i vrijednostima onkraj materije i ograničenosti.

1.1. Filozofski diskurs stvaranja poveznice ljudskog tijela i duše

Jasno postavljajući ideju o povezanosti tijela i duše, Merz naglašava kako se »ne radi o tome, da se bavimo športom radi športa, ne radi se o tijelu radi tijela, već o tijelu radi duše, o materijalnom radi duhovnog«. ⁷ Ovaj koncept bit će vidljiv u Merzovu daljnjem radu, a tim pristupom utisnut će duhovni pečat tjelovježbi i utrti novi smjer djelovanja Hrvatskoga orlovskog saveza te na potpuno nov, do tada neizrečen način kontekstualizirati tjelesnu kulturu. Merz veliku važnost pridaje ljudskom tijelu, koje promatra u suradničkom svjetlu duše, a u vanjskoj objektivnoj i formalnoj Božjoj slavi prepoznaje glavni cilj radi kojega Bog stvara ljudsko tijelo. Za Merza cilj ljudskoga tijela je proslava Boga, a potom dobrobit čovjeka koju smatra relativno nužnom. ⁸ Detaljno elaborirajući svaku od navedenih teza, poetički zaključuje: »Ljudsko tijelo na sebi nosi žig Božje dobrote kao što umjetnina na sebi nosi žig umjetnikova duha koji je načinio tu umjetninu. Tijelo je stoga stvoreno kako bi se čovjek tome djelu divio, a po njemu Bogu koji ga je tako savršeno napravio.« ⁹ Merz naglašava *supstancijalnu* vezu između tijela i duše te značaj tjelesnog savršenstva za stjecanje savršenstva uma. Ističe jedinstvenu cjelinu, »jer čovjek nije samo tijelo ili sama duša, nego je sastavina i od duše i od tijela« ¹⁰, a dušu prepoznaje kao formu odnosno unutarnji princip tijela. Uočava je u svim dijelovima ljudskog tijela, stoga je ona *definitive*, a time je tijelo stvoreno radi duše, a ne duša radi tijela. Tako je niže stvoreno radi višega, a »ljudska duša iz tijela i po tijelu dobiva svoje spoznajno savršenstvo«. ¹¹ Značaj tijela za duhovni život Merz utvrđuje činjenicom kako na zemlji nema duhovnog života bez tjelesnog, stoga je tijelo sredstvo spoznaji, a djelatnost ljudskih osjeta preduvjet svakoj spoznaji. Za Merza je sav vidljiv svemir stvoren kako bi služio uzdržavanju tijela, jer »tijelo služi kako bi duša po njemu spoznala Njegovu volju i vršeći je spoznala vječno blaženstvo«. Stoga »katolik ne smije zanemariti svoje tijelo, jer mu ga je Bog dao da postigne svoju konačnu svrhu«. ¹² Svoja razmišljanja temelji na »krš-

6 Arhiv Ivana Merza, fascikl broj 1, »Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve«, rukopis, str. 54.

7 Isto, str. 50.

8 Isto, str. 93.

9 Isto, str. 95, 96.

10 Merz navodi latinski izvornik: »(...) homo non est corpus solum vel anima sola, sed qui et anima constat et corpore«, pozivajući se na sv. Augustina: »De civ. Dei, 13, 24«. Isto, str. 89. Hrvatski prijevod prema: Aurelije Augustin, O državi Božjoj. De civitate Dei II, prev. Tomislav Ladan, Zagreb, 1995, str. 213.

11 Isto, str. 89–91.

12 Isto, str. 91.

ćanskoj filozofiji za koju je tjelesno savršenstvo važno za duševno«, stoga čovjek vlastitim nastojanjem stječe tjelesno savršenstvo, čime postiže savršenstvo duha. Naglašavajući važnost tijela slijedom *supstancijalne* veze, Merz ukazuje na potrebu usavršavanja tjelesnih sposobnosti, jer takvo će tijelo pokornije služiti duši u izvođenju njezinih nauma. Na taj način po tijelu ljudska duša postiže cilj radi kojega je stvorena te je »vječno blaženstvo i briga za tjelesno usavršavanje dužnost svakog kršćanina«. ¹³

1.2. Zadaća tijela i značaj tjelesnog zdravlja

Merz ističe kako je Božju volju moguće vršiti samo putem prevage duše nad tijelom, a s obzirom da je čovjek duh i materija koji zajedno tvore jedinstvenu narav, u jednom se »složenom biću život ne može sačuvati i razvijati, ako se raznovrsni sastavni dijelovi ne koordiniraju i time ne podrede glavnome dijelu«. ¹⁴ Stoga je »tijelo stvoreno radi ljudske duše i mora biti pokorno duši« ¹⁵, a njegova slabost i neposlušnost javljaju se zbog istočnog grijeha. S obzirom na stanje pale naravi »tijelo je poprimilo svoja naravna svojstva, došavši pod vlasti boli, bolesti i smrti — stvarajući time razlog svoga nepokoravanja duši«. ¹⁶ Merz smatra kako je tijelo čovjeku dano da bi se njime služio u cilju proslave Stvoritelja, naglašavajući ulogu čovjeka kao upravitelja, a ne gospodara, obveznog čuvati dobiveni život. U procesu očuvanja zdravlja ističe važnost korištenja prirodnih sredstava poput hrane, pića, sna, umjerenog rada i odmora, česte tjelovježbe te potrebnih »lijekova koji ne iziskuju odveć velike žrtve i troškove«. ¹⁷

1.3. Semantičnost tjelesnog odgoja

Merz prepoznaje značaj tjelesnog odgoja za tijelo, moralne kvalitete, Kristov apostolat, ali upozorava i na opasnost od neumjerene tjelovježbe. Promatra stav Crkve prema materijalističkoj tjelovježbi, uočava značaj katoličkih tjelovježbenih organizacija, a posebnu pozornost pridaje samoj metafizici tjelesnog odgoja. Ističe razloge stvaranja čovjeka, zaključujući kako je time i ljudsko tijelo stvoreno od Boga na Njegovu slavu, iz čega proizlazi potreba za pravilnim postupanjem s njim i iskazivanjem brige prema njemu. Merz prepoznaje važnost i potrebu čovjeka za kretanjem ¹⁸, opisujući ga kao biće pokreta — *homo kinesis*, dovodeći u međusobni odnos zdravlje i redovito vježbanje. Novim pristupom jasno određuje tjelesni odgoj kao jedno od sredstava na putu spasenja i odgoja cjelovite osobe, podržavajući na taj način tezu o značaju ljudskog tijela za dušu i ljudski intergitet. Za Merza

¹³ Isto, str. 92.

¹⁴ Isto, str. 96–97.

¹⁵ Isto, str. 96–97.

¹⁶ Isto, str. 104.

¹⁷ Isto, str. 113.

¹⁸ Potreba za kretanjem pripada kategoriji osnovnih ljudskih potreba koja značajno kolerira sa zdravljem.

tjelesni odgoj nije samo postizanje fizičkog i psihičkog boljitka, već sredstvo za spasenje duše, čime ga uzdiže na višu razinu od pukog bavljenja športom, prepoznajući u njemu novu vrijednost odgoja osobe u njezinoj punini. Pridajući novo značenje tjelesnom odgoju, osobito njegovu utjecaju na ljudsku dušu, Merz ga definira kao pomoćno, ali značajno sredstvo koje stoji uz bok molitvi i euharistiji. Naglašava besmislenost tjelesnog odgoja i ljudskih čina ukoliko ne uključuju euharistiju, molitvu, post i dobra djela. Održavajući tijelo zdravim i discipliniranim¹⁹ — pokoravajući ga duši putem tjelovježbe koja predstavlja svojevrsni oblik trapljenja,²⁰ te ga učeći odricanju, disciplini, pravilnom i urednom funkcioniranju — tjelesni odgoj postaje dio onih sadržaja koji vode do spasenja. Merz se ne zaustavlja samo na tjelovježbi, već naglašava važnost cjelovitoga tjelesnog odgoja kao sastavnice tjelesne i opće kulture. S obzirom da do danas nije u potpunosti prihvaćena jedinstvena terminologija koja bi opisivala prostor tjelesne ili fizičke kulture, uočava se prisutnost šireg spektra nazivlja i pokušaja tumačenja. Zajedničko tumačenje ovog termina obuhvaća neke dodirne točke te se tjelesna kultura može definirati kao oblik kulture koji se odnosi na cjelokupne materijalne i kulturne vrijednosti ostvarene putem raznih oblika aktivnosti koji pridonose zadovoljavanju prirodnih i kulturnih potreba čovjeka. Termin *fizička* odnosno *tjelesna* moguće je povezati s prirodom i samom biti, ocrtavajući aristotelovski pristup, pri čemu se primjećuje tjelesnost koja se ne odnosi isključivo na ljudsko tijelo već se prepoznaje cjelovitost ljudskog bića u odnosu na prirodu koja pretpostavlja postojanje aktivnosti čovjeka i njegova duha.²¹ Povezivanje duha i razuma te njihovo sudjelovanje u aktivnosti prepoznaje se i u Merzovu radu, koji svjestan značaja tjelovježbe za tijelo želi ukazati na njezinu prečesto zanemarenu duhovnu dimenziju. Duhovnost tjelesnog odgoja Merz temelji na metafizici i filozofskim spoznajama, ističući vrijednost odgoja cjelovite osobe isključivo putem uvažavanja duhovne komponente čovjeka, temeljeći ga na učenju Crkve i katoličkim moralnim normama. Tjelesni odgoj kao sastavnica tjelesne kulture utječe na podmirenje bioloških i psihosocijalnih potreba, razvija zdravstvenu kulturu, utječe na razvoj funkcionalnih osobina i sposobnosti, formiranje motoričkih znanja i dostignuća te unaprijeđuje odgojne i pedagoške vrijednosti. Navedenom Merz pridodaje i komponentu duhovnosti, naglašavajući odgojnu vrijednost samo one vrste tjelesnog odgoja koji je njeguje.

1.4. Metafizika tjelesnog odgoja

Sagledavajući sam bitak, Merz donosi osvrt o metafizičkom značenju tjelesnog odgoja, upozoravajući kako odgoj tijela »bez Euharistije nije potpun«.²² Ističe važnost naravnog odgoja tijela kao preduvjet nadnaravnom, a harmoniju između du-

19 Merz citira sv. Ignacija koji ističe važnost tijela i snage za dušu, jer »tijelo nosi dušu«. *Isto*, str. 113.

20 Usp. s bilješkom 52.

21 Usp. Fizička kultura, Enciklopedija fizičke kulture, Zagreb, 1975, str. 248.

22 Arhiv Ivana Merza, fascikl broj 1, »Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve«, rukopis, str. 74.

še i tijela može se postići tjelesnim radom, trpljenjem i tjelovježbom. Za Merza cilj ljudskog tijela treba biti cjelovitost s dušom, a cilj cjelovitosti je Milost koja se prima putem euharistije — dara Božjeg, te nadilazi ljudsku narav.²³ S obzirom na istočni grijeh i stanje pale naravi, Merz ističe zadatak tijela — pomagati ljudskoj duši kod vlastitog posvećivanja i posvećivanja duše bližnjih. U tom procesu svrha je tjelesnog odgoja učiniti tijelo zdravim i sposobnim vršiti ove dvije glavne zadaće te ga podložiti duhu kako bi vršilo »najpotrebnije stvari koje su nužne za spasenje duše«. ²⁴ Tijelo se po svojoj naravi treba pokoriti duhu i postati odsjaj duševne dinamike, a to se postiže »tjelesnim trpljenjem i Euharistijom«, putem kojih »duh ponovno ostvaruje prevlast nad tijelom i postaje smjerno oružje u rukama duše«. ²⁵ Merz apostrofira tjelesnu ljepotu koja ne smije biti cilj, već posljedica »borbe protiv loših strasti«, najstrože osuđujući svaku »kulturu tijela koja je samoj sebi svrha«. ²⁶ Pomoć u svladavanju tijela Merz promatra i slijedom odjeće koja »skriva ranjenu dušu«²⁷, čime se očituje vjerovanje u dogmu o istočnom grijehu, jasno definirajući cjelovitost tjelesnog odgoja koji — da bi bio potpun — »mora računati s tri faktora: sistematskim tjelesnim naporom (trpljenjem), Euharistijom i odjećom«. ²⁸

1.5. Cilj, zadaća i moralna korist tjelesnog odgoja

S obzirom na nesklad između duše i tijela koji je nastupio s istočnim grijehom, Merz upozorava na zadaću tjelesnog odgoja koji mora »težiti za onim stanjem u kojem su se nalazili prvi ljudi prije pada u grijeh«. ²⁹ Kako bi se postigla prevlast duha nad tijelom, Merz, uz već navedena sredstva, uvodi »katoličku uzgojnu znanost — pedagogiju«, ³⁰ ističući cilj tjelesnog odgoja: učiniti ljudsko tijelo poslušnim duši s ciljem vršenja Božje volje te odgojiti čist naraštaj mladih ljudi. ³¹ Merz putem tjelovježbe dovodi u aktivnu vezu tijelo i duh, a time i razvoj morala. Smatra kako se samo putem ustrajne i pravilne tjelovježbe može »jačati volja, umrtviti loša nagnuća, buntovno tijelo dovesti u red te buditi čudorednu snagu«. ³² Uz jačanje tijela, redovna tjelovježba utječe i na psihičke sposobnosti koje Merz prepoznaje te ističe kako se samo »snažno tijelo lakše pokorava duhu; živci tjelovježbom učvršćuju, a istrošene stvari iz tijela izluče«. ³³ Navedeno je za Merza primjenjivo samo uz onu vrstu tjelesnog odgoja koja se vrši u pravome duhu, jer bez »nadnaravnog

23 Isto, str. 73.

24 Isto.

25 Isto.

26 Isto, str. 74.

27 Isto, str. 75.

28 Isto.

29 Isto, str. 76.

30 Isto.

31 Isto, str. 75.

32 Isto, str. 55–56.

33 Isto, str. 57.

se duha sva kultura tijela može staviti u službu grijeha«. ³⁴ Naglašava i važnost odabira tjelesnih vježbi koje tvore »bitno sredstvo što podupire vjersko–moralnu poduku u borbi protiv neumjerenosti i ćudoredne razuzdanosti«, a sam tjelesni odgoj »nije kadar odgojiti čisti naraštaj već treba biti povezan sa sredstvima duševne i moralne, a poglavito vrhunaravne naravi«. ³⁵ Redovna tjelovježba predstavlja napor, iziskuje snažnu volju i karakter te trpljenje i bol, a upravo tu bol Merz povezuje s kršćanskim pojmom *trapljenja*, što podrazumijeva dokidanje užitaka kako bi se tijelo podredilo duhu. Međutim, *trapljenje* za Merza nije cilj, već sredstvo u postizanju »ideala ljudskog savršenstva — prevlasti duše nad tijelom, a ono se upotpunjuje s tjelesnim odgojem poradi boli koja se javlja prilikom vježbanja«. ³⁶

1.6. Tjelesni odgoj kao pomoć u pripravi vjernika

Merz ulogu tjelesnog odgoja promatra kao pripravu vjernika za Kristov apostolat, ističući važnost umjerene brige za tijelo i povezujući, primjerice, teški rad monaha — radi »razmatranja o vječnim istinama« — s tjelovježbom kao načinom svladavanjem tijela radi postizanja svetosti. Ističući važnost održavanja tijela zdravim smatra kako je »ljudsko tijelo poput glazbala na kojem svira veliki umjetnik duša«. ³⁷ U tjelesnom odgoju prepoznaje »veličanstveno sredstvo apostolata ukoliko odgaja potpunog čovjeka«, a »tjelovježbom treba svladati loša nagnuća za što bolju službu Kristu Kralju, jer radnici moraju biti jaki kako bi mogli ubrati žetvu«. ³⁸ Prepoznaje opasnost neumjerene tjelovježbe te upozorava kako se njome potrebno služiti ukoliko ona čovjeku pomaže postići cilj, a treba je se odreći ako ga ona od njega odvraća. U brizi za tijelo ne smije se pretjerivati zbog fizičkih, ali i psihičkih posljedica, te je za Merza koristan smeo onaj odgoj »koji potiče katolički moral« i upozorava kako je potrebno zabraniti pristupanje u »interkonfesionalna športska udruženja«, jer se »šport mora podrediti vjersko–ćudorednom odgoju, a omladinu koja je zamijenila vjeru športom treba spasiti uključivanjem u katolička športska udruženja«. ³⁹ Merz prikazuje tjelovježbu kao sredstvo putem kojeg se umrtvljuju loši nagoni tijela, odnosno kontroliraju putem svijesti i duha, što se postiže ustrajnošću dok ne profunkcionira na razini podsvijesti. Ne zaustavlja se na pukoj formi i vanjskim oblicima tjelesnog vježbanja, već prepoznaje volju kao važan faktor u savladavanju tjelesnih napora, posebno naglašavajući kako je povrh tjelesnog vježbanja i volje, odnosno psihofizičkog elementa, u cijeli proces uključena i duša i njezina »supstancijalna povezanost s tijelom«. ⁴⁰ Na ovaj način duša sudjeluje u tjelovježbi, što predstavlja njezinu »neprestanu pobjedu nad tijelom osobito kada duša tjelesnim vježbama bez prestanka utiskuje značajku razborito-

34 Isto, str. 57.

35 Isto, str. 58.

36 Isto, str. 59.

37 Isto, str. 60.

38 Isto.

39 Isto, str. 61, 63, 65.

40 Isto, str. 55.

sti«. ⁴¹ Merz u savladavanju tijela prepoznaje veliki značaj u djelovanju na volju i njezin razvoj, pripisujući veću važnost malim i ustrajnim djelima, sustavnom odgajanju tijela — ne samo radi zdravlja i tjelesne snage — »već prije svega kako bi tijelo postalo krotko oruđe duše«, ističući kako »pravi tjelesni odgoj budi i čudorednu snagu« te je »na ovaj način moguće mnogo učiniti za odgoj njegove volje«. ⁴²

1.7. Fizička korist tjelovježbe

Značaj i potrebu prakticiranja tjelesnog odgoja Merz promatra kroz više aspekata, ističući dobrobit koju tjelesni odgoj donosi na materijalnoj, duhovnoj, moralnoj i religijskoj razini. Svjestan opasnosti od pogrešnog i jednostranog tumačenja, Merz upozorava na štetnost neumjerene tjelovježbe, ali naglašava i njezinu korist koja se očituje u »boljoj izmjeni tvari i pravilnijem razvoju ljudskog tijela« ⁴³, čime se povoljno djeluje na homeostatski status ⁴⁴ cijeloga ljudskog organizma, pozivajući se na sv. Ignacija koji je zdravo tijelo smatrao »najboljim oruđem duše«. ⁴⁵ Na polju *arthrologijsko–muskularnih* ⁴⁶ učinaka tjelovježbe, Merz ukazuje na povećanu gibljivost i razvoj »snažnog i zdravog čovjeka, koji će pobjedonosno odolijevati svim uzročnicima bolesti«. ⁴⁷ Uz otkrivanje pozitivnih čimbenika koje donosi primjena tjelesnog vježbanja, Merz dodatno produbljuje spoznaje na polju medicinskih znanosti, povezujući ih s antičkom ⁴⁸ umjetnošću. Ovakav se interdisciplinarni pristup primjećuje vrlo često, ali ga je moguće prepoznati i u drugim Merzovim tekstovima, osobito onima posvećenim drugim tematikama, zrcaleći zaključak o Merzu kao čovjeku široke kulture, svestranog znanja i jedinstvenog pristupa. On tijelo shvaća kao cjelinu u kojoj svaki organ ili mišić obavlja svoju funkciju, pridonoseći zdravlju i skladu čovjeka. Upućuje na važnost simetrije tijela u estetsko–umjetničkom kontekstu te se može zaključiti kako Merz u tjelesnom odgoju osim tjelesne, duhovne i kulturne komponente prepoznaje i umjetničku vrijednost, koju ističe ne samo u *sletskim* vježbama i nastupima već i kao izravnu posljednicu tjelovježbe. Skladno tijelo je estetski lijepo, a lijepo tijelo je i funkcionalno tijelo koje Merz prepoznaje kao pomoć duši na njezinu putu, ali i kao ponos i dostojanstvo čovjeka. Ne propušta istaknuti povezanost duše i tijela te se tijelo u svo-

41 Isto, str. 55.

42 Isto, str. 56.

43 Isto, str. 54.

44 Homeostaza podrazumijeva »održavanje stalnih uvjeta u nutarnjoj okolini stanice«, što odgovara harmoničnoj suradnji pojedinih funkcionalnih sustava i cijeloga ljudskog tijela. Arthur C. Guyton, *Medicinska fiziologija*, Zagreb, 1965, str. 5.

45 Arhiv Ivana Merza, fascikl broj 1, »Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve«, rukopis, str. 46.

46 *Arthrologia*, nauka o spojevima kostiju. Predrag Keros i sur., *Perovićeva anatomija čovjeka*, Zagreb, 1991, str. 59. *Musculi*, mišići; *Myologia*, znanost o mišićima. Predrag Keros — Marko Pečina, *Temelji anatomije čovjeka*, Zagreb, 1992, str. 81.

47 Arhiv Ivana Merza, fascikl 1, str. 54.

48 Antika, razdoblje staroga vijeka kojem glavna obilježja daju civilizacije grčko–rimskoga svijeta i zemalja pod njihovim kulturnim utjecajima. Enciklopedija hrvatske umjetnosti, Zagreb, 1995, str. 14.

joj ljepoti nalazi pod zakonima duše, jer čovjek mora funkcionirati na razini cjeline. Prepoznaje prednosti tjelovježbe u obrazovnom procesu, jer uz »pravilno disanje i probavu važno je da žile dovedu u mozak što čišću krv«⁴⁹, upozoravajući kako nedostatak tjelovježbe kod onih koji umno i duhovno rade ne donosi samo sumornost, već i loše stvaralačke rezultate.

2. Orlovski tjelesni odgoj

U orlovskom tjelesnom odgoju očituje se punina Merzove ideje o tjelovježbi u službi razvijanja trajnih moralnih i katoličkih vrijednosti koje dovode do razvoja cjelovite ljudske osobe. Orlovsku tjelovježbu — uz »Euharistiju kao najbolje vrhunaravno sredstvo za odgajanje čistog naraštaja« — smatrao je »jednim od najboljih naravnih sredstava za svladavanje napasti«.⁵⁰ Na primjeru orlovskog pokreta ističe važnost svladavanja tjelesnih nagona, jer je orlovstvo tjelovježbu shvaćalo kao posebnu oznaku svladavanja i trpljenja tijela. Tjelovježba u orlovstvu nema samo zadaću svladavanja tijela tjelesnim naporom i vježbom, već je ona i »vidljiva slika kršćanske askeze, a grčka riječ *askesis* označava vježbu, napor«.⁵¹ Merz upozorava kako se u vidljivim oblicima orlovske tjelovježbe — poput natjecanja i javnih nastupa — prepoznaje »vidljiva slika duševnih napora, asketske djelatnosti svakog Orla koji želi postići kršćansko savršenstvo«.⁵² Kao što tijelo svakog vježbača treba putem tjelovježbe postati čisto, zdravo, jako, spretno i lijepo, isto tako »njegova duša po askezi treba postići sve naravne i nadnaravne kreposti, ne u običnom stupnju kao ostali kršćani, već u uzvišenom, pa možda i u junačkom, kako se to traži od svakog katoličkog socijalnog apostola«.⁵³ Osim navedenih karakteristika ističe katolički tjelesni odgoj koji je kadar od svakog pojedinca učiniti »vitezove i apostole Kristove«, računajući pritom na važne elemente poput euharistije, tjelesnog napora i odjeće, jer »tjelovježbena društva nad kojima ne kraljuje Euharistija, nisu za katolika«.⁵⁴ Naime u značenju orlovskoga tjelesnog odgoja tjelovježba »Orlu nije cilj već sredstvo k cilju« kako bi na taj način od tijela učinio »krotko i čvrsto oruđe duše«.⁵⁵ Orao mora paziti i na umjerenost tjelovježbe da bi sačuvao svoje zdravlje od prevelikoga fizičkog naprezanja i neumjerenog razvoja tijela, a svojim će držanjem i postupcima pokazati kako u njegovu »lijepom i zdra-

49 Arhiv Ivana Merza, fascikl broj 1, »Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve«, rukopis, str. 55.

50 Isto, str. 56–57.

51 Isto, str. 78. *Askeza* dolazi od grčke riječi *askesis*, a znači vježba, osobito tjelesna, strog način života uz odricanje od svakog uživanja; vježbanje u vrlinama; obuzdavanje požuda; težnja za moralnim usavršavanjem; pokora, isposništvo, trpljenje. Bratoljub Klaić, Rječnik stranih riječi, Zagreb, 1968, str. 104.

52 Isto, str. 79.

53 Isto.

54 Isto.

55 Isto, str. 81.

vom tijelu stanuje duša, urešena božanskim darom milosti posvećujuće«. ⁵⁶ U Orlu nema lijenosti, a njegovo tijelo je »poslušni sluga duše«, stoga »orlovska tjelovježba odgaja potpunog čovjeka koji je za uzor uzeo Majku Isukrstovu kod koje je vladao savršeni sklad između svetosti duše i ljepote posvećenog tijela«. ⁵⁷ S obzirom da je grijeh poremetio »prvobitnu ljepotu stvari«, ističe Merz, potrebno je ponovno uspostaviti to stanje putem »tjelovježbe koja teži za umjetničkim ciljevima«. ⁵⁸

2.1. *Naravni i metafizički cilj orlovskega tjelesnog odgoja*

Cilj orlovskega tjelesnog odgoja je potpuni razvitak zdravog tijela, čime se ostvaruje preduvjet poslušnosti duši. ⁵⁹ Za Merza cilj tjelesnog odgoja predstavlja pravilan odgoj tijela, duše i spoznajnih sposobnosti, kontrola emocija i volje te tijelo koje treba postati ogledalom duševnog života u svim njegovim aspektima: nagonskim, pojmovnim, estetskim, vjerskim i voljnim. ⁶⁰ Metafizički cilj orlovske tjelovježbe je »uspostavljanje integriteta odnosno prevlasti duha nad tijelom te postavljanje tijela u službu posvećenja duše i duše bližnjih«. ⁶¹ Kako bi ostvarili ova dva cilja, Orlovi koriste »tjelovježbu, tjelesni napor (rad), trpljenje, primjere iz života svetaca, a poglavito primaju Euharistiju, bez koje duša ne može zadobiti prevlast nad tijelom«. ⁶² Posljedica ovakvog pristupa je »spretno, razvijeno i lijepo tijelo« ⁶³, prenositelj duše i »hram Duha Svetoga«. ⁶⁴ Definirajući stvaranje čovjeka radi slave Božje, Merz ističe važnost postizanja sličnosti Bogu, jedinog smisla ljudske duše, jer »jedna je stvar savršena, ako je postigla cilj radi kojeg je stvorena, a ljude je Bog stvorio kako bi postali Njemu slični; mi smo dakle savršeni ako postanemo Bogu slični«. ⁶⁵ Pripisujući stvaranje tijela i duše Božjoj dobroti, Merz ukazuje na tjelesni odgoj koji treba biti u službi postizanja većeg dobra. Dobrotu stvaranja i primljenu puninu života prepoznaje u tjelesnom odgoju koji mora »imati kao cilj bogoslovnu krepost ljubavi (prema Bogu i bližnjemu) i po tome kontemplaciju duše«. ⁶⁶ Tjelesni odgoj promatra kao određenu vrstu trpljenja tijela čija je zadaća očuvanje od sadašnjih i budućih pogrešaka, slabljenje sklonosti prema užicima koji su izvor grijeha. Želju za puninom, prisutnu u svakom čovjeku,

56 Isto.

57 Isto, str. 81.

58 Isto.

59 Isto.

60 Isto, str. 83.

61 Isto.

62 Isto.

63 Isto, str. 84.

64 »Proslavite, dakle, Boga svojim tijelom!« 1 Kor 6, 20. Biblija, Zagreb, 2001, str. 1079.

65 Arhiv Ivana Merza, fascikl broj 1, »Ljudsko tijelo i tjelesni uzgoj u svjetlu Katoličke crkve«, rukopis, str. 87.

66 Isto, str. 87.

moguće je ostvariti putem tjelesnog odgoja koji »teži za ostvarivanjem potpunog čovjeka i uspostavom integriteta prvih ljudi kao sastavnice *iustitiae originalis*«. ⁶⁷

2.2. Pokora i trapljenje — poveznica s tjelesnim odgojem

Merz prepoznaje tjelovježbu kao oblik pokore, što pretpostavlja tjelesni odgoj ne samo kao tjelesnu aktivnost već i kao pomoćno sredstvo u postizanju duhovnih kvaliteta, napose onih kršćanskih. Vršenje pokore za Merza predstavlja, poslije molitve, »najuspješnije sredstvo za čišćenje duše od prošlih grijeha i zaštita od budućih, a tjelesni se odgoj mora staviti u službu pokore i trapljenja«. ⁶⁸ Ističe tjelovježbu u katoličkim tjelovježbenim organizacijama koja mora udahnuti »pokorničko obilježje« i biti posebna vrsta trapljenja. ⁶⁹ Trapljenje treba obuhvatiti cijelog čovjeka, dušu i tijelo, a tjelovježba kao njezin pozitivan oblik ne šteti zdravlju, već daje vlast nad tijelom, »ulijevajući u dušu veliku radost«. ⁷⁰

2.3. Tjelesni odgoj i strasti

Tjelesni odgoj može suzbijati strasti i utjecati na postizanje harmonije tijela i duha, posebice putem pokore i trapljenja u smislu napornog vježbanja, pravilne prehrane, poticanja općih duhovnih i moralnih vrijednosti, poslušnosti, jačanja volje — suzbijajući time negativne osobine. Merz strasti promatra kao generalnu kategoriju; one su same po sebi dobre i potrebne, ali moraju biti u službi čovjeka, a ne njime gospodariti. Stoga ih je neophodno znati kontrolirati, a u tome može pomoći tjelesni odgoj koji treba biti vrsta ovladavanja strastima i »težnja prema razboritom dobru«. ⁷¹ Upravo tjelesni odgoj predstavlja vrstu trapljenja te služi kao pomoć u stjecanju kršćanskog savršenstva svladavajući unutarnje osjete, duhovna svojstva, a zadaća mu je zadržati strasti na dobrome putu, poglavito radost i srčanost. ⁷²

2.4. Tjelesni odgoj i duša

Merz tjelesni odgoj promatra kao pomoćno sredstvo na putu spasenja kojemu je cilj pomagati ljudskoj duši u stjecanju moralnih kreposti poput poslušnosti, srčanosti i čistoće. Na taj način tjelesni odgoj postaje sredstvo koje uklanja zapreke »za sjedinjenje s Bogom i time pomaže duši bolje oponašati Spasitelja«. ⁷³ Putem tjelesnog odgoja može se stjecati kršćanska razboritost, kontroliranjem strasti i postavljanjem ispravnog suda o pojavama koje okružuju čovjeka te se duši može pomoći u »stjecanju triju vrsta kršćanske pravednosti — *legalne, distributivne, co-*

⁶⁷ Isto, str. 110.

⁶⁸ Isto, str. 110, 114.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Isto, str. 117.

⁷¹ Isto, str. 120.

⁷² Isto, str. 128.

⁷³ Isto, str. 166.

mutativne«. ⁷⁴ Merz ističe kako se putem prakticanja orlovskoga tjelesnog odgoja može prevladati pet zapreka koje ne dopuštaju umu spoznati istinu, a čine ih: neznanje, radožalost, naglost, oholost i tvrdoglavost. U svladavanju zapreka važan čimbenik predstavlja tjelesni odgoj, koji Merz promatra kao sredstvo na putu čišćenja, jer usmjerava pročišćenje duše i njezino sjedinjenje s Bogom te pomaže kod pokore i raznih vrsta kršćanskih trapljenja (tijela, unutarnjih osjetila, strasti te duhovnih svojstava). ⁷⁵

2.5. *Orlovski tjelesni odgoj i razvoj pozitivnih karakteristika osobnosti*

Merz detaljno razlaže utjecaj tjelesnog odgoja na određene oblike ponašanja, posebno ukazujući na mogućnost suzbijanja negativnih sklonosti poput: oholosti, taštine, srdžbe, nestrpljivosti, škrtosti, neumjerenosti u hrani i piću i lijenosti. Ističe tjelesni odgoj kao sredstvo koje može pomoći u suzbijanju više oblika napasti — kao što su: čulnost, duhovna suhoća, nestalnost, pre nagljivanje, skrupuloznost — te potpomognuti učvršćivanje moralnih vrijednosti. Provodeći tjelesni odgoj utvrđen na katoličkim kvalitetama, Merz ističe odgoj poslušnog naraštaja, onih koji će znati uvažavati zakonite autoritete, što predstavlja vrijednost za svaku državu i uređeno društvo, a posebice razvija pozitivne karakteristike poput snage, velikodušnosti, srčanosti, ustrajnosti, umjerenosti, poniznosti, krotkosti, ljubavi, vjere i njegovanja darova Duha Svetoga. ⁷⁶ Tjelesni odgoj promatra kao pomoćno sredstvo putem kojeg je moguće stjecati razne sposobnosti, ali jasno postavlja i granice njegova utjecaja, dovodeći u aktivnu vezu tjelesni odgoj s kršćanskom askezom, naglašavajući njezinu nezamjenjivost. Slijedom pomaganja duši, tjelesni odgoj za Merza predstavlja sredstvo pokore, trapljenje tijela, strasti, uma, volje, unutarnjih i vanjskih osjetila, ali i posreduje u borbi protiv glavnih grijeha, početničkih napasti, čišćenja na putu rasvjetljenja te kod stjecanja moralnih i bogoslovnih kreposti vjere i ljubavi. Tjelesni odgoj promatra kao pomoćno sredstvo pri prvim koracima puta sjedinjenja i stjecanja darova Duha Svetoga, pa iako ne može utjecati na inteligenciju i mudrost, čovjeka prati na dugom putu do kršćanskog savršenstva, tik do samog predvorja Božjeg koje predstavlja kontemplacija. Merz ističe kako su posljedice tjelesnog odgoja — onoga koji promiče stjecanje kreposti i darova Duha Svetoga — upravo plodovi Duha, odnosno ona kreposna djela »koja ispunjavaju dušu svetim veseljem i po kojima je moguće vršiti još savršenija djela poput blaženstva koja predstavljaju predvorje vječnoga blaženstva«. ⁷⁷ Zaključuje kako se sva kreposna djela u kojima duša nalazi duhovnu utjehu, radost, mir, strpljivost, krotkost, dobrotu, blagost i umjerenost, a koja se čine prigodom tjelesnog odgoja, popraćena određenom duhovnom milinom, mogu nazvati plodom Duha Svetoga. Njegujući i duhovnu komponentu putem tjelesnog odgoja, poglavito kreposti i da-

⁷⁴ Isto, str. 170.

⁷⁵ Isto, str. 134.

⁷⁶ Isto, str. 172.

⁷⁷ Isto, str. 216–217.

rove, Merz ističe kako se kao rezultat pojavljuju i plodovi, a po njima »blaženstva koja su predigra sreće i najbrži put do vječnog blaženstva«. ⁷⁸

Zaključak

Jedinstvenost Merzova rukopisa prepoznaje se prvenstveno u povezivanju duhovnosti s tjelesnošću putem filozofsko–teološkog diskursa i multidisciplinarnog pristupa, utemeljenog na više znanstvenih područja. S obzirom na sve prisutnije smjernice materijalizacije tjelovježbe, Merz je predstavlja u njezinoj punini, ne dokidajući nijedan njezin dio, ukazujući na bit tjelesnog odgoja koji se prepoznaje u službi viših vrijednosti, postizanju harmonije i cjelovitosti ljudske osobnosti, ne zanemarujući pritom duhovnu dimenziju. Značaj tjelesnog odgoja promatra u nadnaravnoj stvarnosti, ističući prevlast duha nad tijelom, dovodeći ga u vezu s kršćanskim savršenstvom. Posebno ističe opasnost od neusklađenosti tijela i duha, a ostvarenje ravnoteže i puninu tjelesnost pronalazi u duhovnosti i podložnosti tijela duhu. Ovakvim pristupom udaljuje se od pogubnog zastranjivanja materijalističkog sagledavanja svijeta, posebice športskog materijalizma ⁷⁹, koji naznačuje put prema kultu tijela, dovodeći u opasnost moralne i etičke vrijednosti. ⁸⁰ Merz ljudsko tijelo promatra kao sredstvo za vršenje kršćanskog apostolata, a najbolju aktivnost za održavanje tijela zdravim prepoznaje u tjelesnom odgoju utemeljenom na teologiji, pridajući mu vrhunaravne osnove i nadnaravni cilj putem izdizanja duha nad tijelom. Kako bi osigurao puninu razvoja ljudske osobe, Merz promatra tjelesnu kulturu i tjelesni odgoj kao integralni dio njezina razvoja, posebice u moralnom kontekstu utemeljenom na učenju Crkve, ⁸¹ a svojim jedinstvenim pristupom unosi ravnotežu između materije i duha, tjelesnosti i duhovnosti, kršćanstva i tijela, promatrajući tjelesni odgoj kao jedno od sredstava za odgoj čovjeka u njegovoj punini.

Uvid u ovo dosad neistraženo područje autorova djelovanja na prostoru tjelesne kulture upotpunjuje svestranu sliku djela Ivana Merza te na poseban način donosi novu kontekstualizaciju tjelesne kulture.

78 Isto.

79 Usp. Božidar Nagy, Ivan Merz i Hrvatski orlovski savez, Zagreb, 2002, str. 659.

80 Ivan Merz, Borba njemačke katoličke omladine proti sportskom materijalizmu. Život, 1927, br. 4, str. 230–233; 1927, br. 5, str. 282–289.

81 Usp. Božidar Nagy, Blaženi Ivan Merz i Crkva, 11. svibnja 2011, <http://www.ivanmerz.hr/merz-crkva/10-IX-c-mor-alnost.htm>

Corpus and Kinesis: Multidisciplinary Contextualisation in the Dr. Ivan Merz Manuscript Legacy

Saša Ceraj*

Summary

This article is first to present the results of the analysis of Blessed Dr. Ivan Merz's unpublished manuscript entitled »The Human Body and Physical Education in the Light of the Catholic Church«. The aim of this examination is to study and analyse the aforementioned material and so to determine Merz's contribution to philosophical and theological discourse on the human body and physical education, that is of physical culture. This scholarly research is based primarily on a complete examination and study of the legacy kept in the Ivan Merz Archives, particularly of the unpublished manuscript cited above, as well as articles and other writings devoted to physical culture and to the work of the Croatian Eagle Federation. Results of this research have revealed the multidisciplinary nature of the manuscript and Merz's considerable contribution to the popularisation and new contextualisation of physical education and have provided a clearer understanding of his work in the area of physical culture and the Croatian Eagle Federation. The Merz approach to physical culture mirrors certain features of culture as a whole, especially its purpose and importance in educating the whole person and imprinting the stamp of spirituality. Thus it goes beyond the limits of kinesiology by elevating physical culture to a higher level, setting forth new guidelines and giving it new merit.

Key words: Ivan Merz, philosophy, the human body, physical education, theology, Eagle Physical Education, The Croatian Eagle Federation

* Saša Ceraj, doktorant at Faculty of Philosophy, University of Zagreb, Head of European Union Programmes and International Cooperation, Zagreb Sports Association. Address: Ulica grada Vukovara 284, 10 000 Zagreb, Croatia. E-mail: sasa.ceraj@gmail.com